

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

У статті досліджується історія становлення та розвитку криміналістики в Україні, починаючи з часів Київської Русі до сучасного етапу її інтеграції з інноваційними технологіями. Розкрито внесок вітчизняних вчених і практиків у формування теоретичних та практичних основ криміналістики. Проаналізовано етапи інституціоналізації криміналістичних знань, створення спеціалізованих експертних установ, впровадження наукових методів у практику розслідування злочинів. Особливу увагу приділено сучасному стану криміналістичної науки в Україні та її перспективам в умовах цифровізації та розвитку інформаційних технологій. Наголошується на важливості збереження наукових традицій і підвищення професійної підготовки кадрів у сфері криміналістики як запоруки ефективної боротьби зі злочинністю та забезпечення правосуддя.

Ключові слова: криміналістика, історія криміналістики, судова експертиза, кримінальне розслідування, криміналістична техніка, науково-судові установи, дактилоскопія, доказування, цифрові технології, правосуддя.

Криміналістика як наука відіграє ключову роль у розкритті та розслідуванні злочинів, забезпечуючи об'єктивність та ефективність правосуддя. Вивчення історії її становлення та розвитку в Україні є важливим не лише з науково-теоретичної точки зору, а й для розуміння сучасного стану криміналістичних знань, підходів і практик.

На тлі реформування правової системи України, євроінтеграційних процесів та зростання кількості складних і технологічно оснащених злочинів, зокрема у сфері кібербезпеки, виникає необхідність переосмислення та вдосконалення вітчизняної криміналістичної практики. Для цього вкрай важливо знати, як формувались основи цієї науки, хто стояв біля її витоків, як змінювались методи і засоби криміналістичних досліджень упродовж різних історичних періодів.

Окрім того, аналіз історичних етапів розвитку криміналістики в Україні дає змогу побачити як позитивні напрацювання, що заслуговують на подальше використання, так і системні проблеми, які потребують вирішення. Тому дослідження історії української криміналістики є не лише даниною минулому, а й важливим кроком у напрямі її модернізації та вдосконалення відповідно до вимог сучасності.

Вагомий внесок у розвиток криміналістики та дослідження її історії зробили такі вчені як Стаханов О.М., Белкін Р.С., Кони О.Є., Строгович М.С., Шепітько В.Ю., Шиманської М.В.

Криміналістика – це багатогранна наука, яка межує з багатьма іншими науками, її розвиток і подальше впровадження криміналістичних знань пов'язано зі розвитком окремих галузей спеціальних знань. Криміналістика становить собою цілісну наукову систему, що забезпечує ефективне з'ясування фактів у межах судового процесу. Вона є ключовим інструментом наукового супроводу боротьби зі злочинністю в усьому світі. Її розвиток значною мірою визначається рівнем професійної підготовки науковців і стійкістю наукових традицій у правовій спільноті.

Сучасні умови сприяють активному впровадженню технологій у криміналістичну практику. Цей процес охоплює всі основні напрямки — від технічних засобів до тактичних прийомів і методик розслідування. Зокрема, все більшого значення набувають цифрові технології, що розглядаються як новий вимір у структурі криміналістики [1, с. 11].

З огляду на її специфіку, криміналістика тісно пов'язана з правовим середовищем і відчутно реагує на зміни в ньому. Реформування кримінального права й процесу супроводжується оновленням інструментів, методів і підходів у криміналістичних дослідженнях, що сприяє адаптації науки до сучасних викликів.

Зростання рівня злочинності в другій половині XIX століття, що охопило майже всі країни Європи, зумовило потребу в удосконаленні підходів до кримінального розслідування. Існуючі на той час методи та прийоми, які застосовувалися без належного наукового обґрунтування чи єдиної системи, виявилися малоефективними в умовах нових форм злочинності, що ускладнювались як у кількісному, так і в якісному аспектах.

У той же період накопичені практичні знання у сфері розкриття злочинів вимагали теоретичного осмислення, впорядкування та інтеграції з досягненнями природничих наук. Саме необхідність такого наукового переосмислення спричинила формування криміналістики як окремої галузі знання [2, с. 263].

Першим, хто взявся за реалізацію цього завдання, став австрійський дослідник Ганс Гросс. Спираючись на власний досвід слідчого, він поєднав юридичну практику з ґрунтовними знаннями в галузі природничих наук, активно використовуючи новітні на той час засоби — зокрема, фотографію та мікроскопію — для створення основ наукової криміналістики. Проте криміналістику як самостійну науку тоді ще не визначали остаточно.

Внесок українських вчених і практичних працівників у створення криміналістики вагомий і простежується на всьому шляху її розвитку, починаючи від зародження й до сьогодні.

Ще за часів Київської Русі в практиці боротьби зі злочинністю застосовувалися специфічні прийоми і методи, спрямовані на виявлення та викриття правопорушників. Це підтверджується численними історичними джерелами, які описують успішне розкриття вбивств, зрад, розбійних нападів та інших тяжких злочинів, що були характерними для того періоду [3, с. 381].

Починаючи з 1880-х років, поширенню криміналістичних знань значною мірою сприяли публікації у фахових виданнях, таких як «Право», «Вісник поліції», «Журнал міністерства юстиції», «Юридичний літопис», «Журнал цивільного і кримінального права», а також у «Юридичній газеті» та «Судовій газеті». У цих виданнях регулярно з'являлися статті як вітчизняних, так і зарубіжних криміналістів, що сприяло підвищенню рівня професійної обізнаності серед юристів-практиків.

У 1894 р. в Одесі вийшла у світ робота М.В. Шимановського «Фотографія в праві і правосудді». У 1908 р. С.М. Трегубов підготував «Настільну книгу криміналіста-практика», а наступного року В.І. Лебедев опублікував «Мистецтво розкриття злочинів». Ця книга була перевидана в 1912 р. із підзаголовком «Дактилоскопія». Поява криміналістики безпосередньо в Україні пов'язана з 1910 р., коли в Харківському університеті професор кримінального права і судочинства А.Д. Кисельов, спираючись на досвід роботи паризького Бюро судової ідентифікації, яким керував А. Бертильон, став навчати студентів основам нового для того часу криміналістичного знання. Значний внесок зробили роботи професора М.С. Бокаріуса. Ще в 1915 р. у книзі «Судова медицина у викладі для юристів» він докладно розкрив зв'язок криміналістики та судової медицини, обґрунтувавши таким чином криміналістичний напрям у судовій медицині. Його перу належать також книги «Судово-медичні мікроскопічні та мікрохімічні дослідження речових доказів» (Харків, 1910), «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрета» (Харків, 1924), «Початковий зовнішній огляд трупа при міліційному і розшуковому дізнанні» (Харків, 1925) тощо [4, с. 336-337].

Варто наголосити, що паралельно з розвитком теоретичних основ криміналістики в Україні активно формувалися й інші її напрями. Цей процес супроводжувався створенням спеціалізованих криміналістичних установ: кафедр, лабораторій, музеїв при вищих навчальних закладах, а також профільних підрозділів у структурах правоохоронних органів.

Зокрема, у 1912 році було засновано Кабінет науково-судової експертизи, який підпорядковувався прокурору Петербурзької судової палати. Він складався з трьох основних відділів — фотографічного, кримінально-технічного та хімічного. Упродовж 1912–1914 років подібні експертні кабінети почали діяти в кількох великих містах України — Харкові, Києві та Одесі. Саме в цей період на території України почали функціонувати перші державні криміналістичні експертні установи, що стало важливим етапом у розвитку практичної криміналістики.

4 січня 1918 року Народний Секретаріат України ліквідував стару судову систему, поліцію та слідчі органи, поклавши функції слідства на суддів. Кримінальні справи розглядалися колегіально в народних судах. Після революції в Україні та Росії були створені центрозоршуки, однак українська міліція діяла самостійно, зокрема впровадила реєстрацію злочинців за допомогою дактилоскопії та антропометрії за методом Бертильона з 1921 р.

Злочинців розшукували за словесними портретами, діяв спеціальний інструктаж і використовувалась сигналітична фотографія. До 1922 року в Україні вже існували алфавітна, фотографічна та дактилоскопічна системи обліку, картотеки та альбоми злочинців. Того ж року відділи розшуку були оснащені засобами для дактилоскопії та фотофіксації, а також почала формуватися загальна дактилоскопічна база за системою Гальтона-Генрі.

У жовтні 1925 р. кабінети науково-судової експертизи були перетворені в інститути науково-судової експертизи. Відтоді і починається плідна науково-дослідна й експертна діяльність українських експертних установ [5, с. 241].

М.С. Бокаріус був першим, хто поставив питання про обов'язкове викладання судової медицини на юридичних факультетах університетів. За його безпосередньої участі на юридичному факультеті Харківського університету був запроваджений курс криміналістики.

Одеський інститут науково-судової експертизи очолив професор С.М. Матвеев, фахівець у галузі дослідження вогнепальної зброї з метою її ідентифікації за стріляними кулями. Він розробив оригінальну методику визначення напрямку руху кулі, яка долає скляну перешкоду, що дало змогу встановлювати, з якого боку розбите скло кулею (шротом).

Формування, розвиток та застосування криміналістичних знань вже в незалежній Україні тісно пов'язані з науково-дослідною та практичною діяльністю інститутів Міністерства Юстиції України (далі – МЮ України), а також кафедр криміналістики Київського та Одеського університетів і Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. На сьогодні у системі МЮ України функціонує п'ять інститутів судових

експертиз: Харківський, Київський та Одеський, які були засновані ще у 1925 році, а також Донецький і Львівський, відкриті у 1995 році. При деяких інститутах діють філії: Харківський інститут має філію у Дніпрі, Київський – у Тернополі, а Одеський – у Миколаєві.

Розвиток криміналістики також нерозривно пов'язаний з прогресом природничих та інших наук, що забезпечує основні її досягнення. В останні роки у криміналістичній практиці все частіше використовуються різноманітні наукові прилади загального призначення, такі як мікроспектрофотометри, рентгенівські установки, електронні мікроскопи, полярографи тощо. Проводяться заходи з впровадження нових перспективних наукових відкриттів у криміналістику, зокрема явища ядерно-магнітного резонансу та голографії. Крім того, значні можливості у розкритті злочинів відкривають методи ідентифікації особи за запахом або голосом, що застосовуються у судово-одорологічній та фонографічній експертизах [6, с. 21].

Перспективи розвитку української криміналістики пов'язані з інтеграцією сучасних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, біометрія та цифрові методи аналізу доказів, що відкриває нові можливості для підвищення ефективності розслідувань. Наукова новизна полягає у впровадженні комплексного підходу до автоматизації криміналістичних процедур, що дозволяє не лише оптимізувати процес збору та обробки доказів, а й покращити точність і об'єктивність експертних висновків. Це сприятиме формуванню нових методик та інструментів, здатних адекватно реагувати на виклики сучасної злочинності та забезпечувати високий рівень правосуддя в Україні.

Отже, Історія розвитку української криміналістики відображає поступовий процес формування наукової дисципліни, яка стала невід'ємною складовою системи правосуддя України. Від перших спроб упорядкування методів розслідування злочинів у дореволюційний період до сучасних досягнень криміналістики, що базуються на новітніх технологіях і наукових підходах, розвиток цієї галузі свідчить про постійне прагнення підвищити ефективність боротьби зі злочинністю. Важливу роль у цьому процесі відіграли визначні українські вчені та практики, які заклали теоретичні основи та розробили практичні методики. Сьогодні українська криміналістика є динамічною наукою, здатною адаптуватися до сучасних викликів і забезпечувати якісне розслідування злочинів, що сприяє зміцненню законності та правопорядку в державі.

References

1. Bilenchuk P. Kryminalistyka ta sudove ekspertoznavstvo na suchasnomu etapi rozvytku. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2019. № 8. S. 10–11.
2. Bilenchuk P.D., Obikhod T.V. Pravove rehuliuвання ta natsionalna prohrama Ukrainy v haluzi yadernoi kryminalistyky. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2016. № 1. S. 260–264.
3. Danshyn M.V. Kryminalistyka XXI stolittia: mistse u systemi naukovoho znannia : monohrafiia. Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 2013. 480 s.
4. Stepaniuk R.L. Shchodo pryrody nauky kryminalistyky. Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z nahody 85-richchia doktora yurydychnykh nauk, profesora Niny Ivanivny Klymenko (m. Kyiv, 27 liutoho 2018 r.). Kyiv–Mariupol, 2018. S. 336–337.
5. Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: tezy dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 100-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. V. Saltevs'koho (m. Kharkiv, 8 lystop. 2017 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2017. 356 s.
6. Tsymbal M.L. Istorychnyi aspekt zasnuvannia sudovo-ekspertnykh ustanov v Ukraini. Sudova ekspertyza. Suchasnyi stan ta perspektyva rozvytku: tezy dopovidei. Kyiv : MİU Ukrainy, 2010. S. 20–22.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.18

**Semerei Mykhailo
Daria Tolstykh**

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CRIMINALISTICS

The article explores the history of the formation and development of criminalistics in Ukraine, from the times of Kyivan Rus to the modern stage of integration with innovative technologies. The contribution of domestic scholars and practitioners to the development of theoretical and practical foundations of criminalistics is revealed. The stages of institutionalization of criminalistic knowledge, the establishment of specialized expert institutions, and the introduction of scientific methods into crime investigation practice are analyzed. Special attention is paid to the current state of criminalistic science in Ukraine and its prospects in the context of digitalization and the advancement of information technologies. The importance of preserving scientific traditions and improving professional training in the field of criminalistics is emphasized as a guarantee of effective crime prevention and the administration of justice.

Keywords: criminalistics, history of criminalistics, forensic examination, criminal investigation, criminalistic techniques, forensic institutions, dactyloscopy, evidence, digital technologies, justice.

Відомості про автора / Information about the Author

Толстих Дар'я Іванівна, студентка 4 курсу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, email: grecankova@gmail.com

Семерей Михайло Михайлович, старший судовий експерт психолог Миколаївського відділення Одеський НДІСЕ Міністерство Юстиції України, email: mihail_semerei85@ukr.net

Tolstykh Daria Ivanivna, 4th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine, email: grecankova@gmail.com

Semerei Mykhailo Mykhailovych, senior Forensic Expert Psychologist, Mykolaiv Branch of the Odesa Research Institute of Forensic Examinations, Ministry of Justice of Ukraine, email: mihail_semerei85@ukr.net

© Д. Толстих, М. Семерей
22.05.2025.

Стаття отримана редакцією

